

Ženja Leiler

Udbomafijevci tečejo prvi krog

Igor Karlovšek: POLNOČNA ROŽA

Mladinska knjiga, Ljubljana 1995 (Zbirka Žamet)

Igor Karlovšek je predvsem z zadnjima romanoma *Rodoljub* (1994) in *Klan* (1994) odprl, malce pretenciozno rečeno, novo poglavje v zgodovini domače (urbane) žanrske literature. Novo namreč toliko, kolikor je tematika njegovih poskusov pravega (politično-) kriminalnega žanra sedanje gospodarsko-politično stanje novodobne Slovenije. Tako z *Rodoljubom*, kjer se med sabo spopadajo različne uradne in paraobveščevalne službe ter "organizacije", kot s *Klanom*, kjer spremljamo neznosno lahkost divjega pozasebljanja, je tudi literarno opozoril, da sta posamosvojitveno življenje in z njim povezana "tranzicija" prispevala podlago za tisto vrsto kriminala, ki je sestavni (in na žalost tudi navaden) del družbenega vsakdanjika. To pa pomeni, da se s Karlovškom t. i. družbenokritična raven literature prenese tudi v povsem žanrsko pisanje; to se namreč, kadar posega v aktualno tematiko in ne posnema le popularnega, črno-belega obrazca porabniške kriminalke, očitno ne more izogniti vzporedni družbeni refleksiji.

Vse to je Karlovšek v *Klanu* pripeljal do ravni, kjer se za izmišljenimi, a povsem mogočimi dogodki razpre širša slika vzrokov in mehanizmov, kot pasti položenih v obdobje slovenskega družbenega prehoda. Karlovšku pripada (vsaj v tem hipu) nekakšno posebno mesto znotraj sodobne slovenske proze, ker se za zdaj edini loteva aktualnega političnega

in ekonomskega ter z njima povezanega obveščevalnega zakulisnega dogajanja.

Temu, da je *Polnočna loža* – po pričakovanju – ambiciozno zastavljen pisateljski projekt, ni moč oporekati. Le da se je tokrat siceršnja Karlovškova pisateljska prepoznavnost, namreč sinhronizacija kriminalnega žanra in refleksija konkretnih družbenih procesov, tako zapletla, da *Polnočna loža* ne proizvede "čistega" kriminalnega, se pravi, žanrskega romana in še manj besedila, ki bi ga lahko brali kot umetniško refleksijo slovenske polpreteklosti in sedanjosti.

Karlovšek se tokrat loteva tistega pojava, ki ga je Edo Ravnikar v svojem *Priročniku za razumevanje tranzicije* "znanstveno" razkrinkal kot udbomafijo – "neformalno telo in partijski organizaciji vzporeden inženiring mafijskih poslov, izvajalec v svojem imenu in za račun klientov režima, katerih nato nihče nima pravice niti vprašati, od kod jim denar". Gre torej za nekakšno neformalno združbo bolj ali manj pomembnih akterjev iz sodstva, policije, gospodarstva in obveščevalnih služb, novinarjev ter seveda politike. Eni udbomafijo oziroma Organizacijo enačijo s poskusom bivših partijskih struktur, da bi pod Alpami znova zavladal komunizem, drugi so stvarnejši ter vidijo v njej "le" iz minulega režima prenesene privilegije nekaterih struktur, katerih namen je v spremenjenih družbenih razmerah zavarovati in proizvesti čim večjo denarno (in tako seveda politično) moč, tretji pa (ti so najbrž najbolj naivni) tiste, ki grozijo z udbomafijo, razglašajo za paranoike. A kakor koli že – pojav udbomafije s stališča literarne snovi nedvomno ponuja vznemirljiv razpon najrazličnejših tem in motivov. S stališča kriminalke pa kar kliče k novemu podžanru, ki bi se kot eden redkih lahko vpisal med avtohtone zvrsti domače literature; vsaj začasno bi ga lahko poimenovali kar *udbomafijevka*.

A Karlovšek zgreši že na samem začetku. Pa ne zato, ker skuša prikazati nastanek udbomafije v obdobju od 1952 do danes, temveč ker mu s stališča prepričljivosti in minimalnega verizma (ki ga kriminalka, da se ji pustimo zapeljati, potrebuje v čim večjih količinah) povsem umanjka prepričljiva vzgonska točka. Namreč: dobro situirani celjski sodnik Jože Golob v nekem soparnem julijskem dnevu leta 1994 zaradi nekega dedovanja brska po sodnem arhivu in po naključju mu pride v roke zarumenel

in v fragmente razpadel sodni spis. Iz njega razbere le to, da so nekoga obsodili na smrt in da je šlo za kazensko ovadbo zoper pripadnika tajne službe. Tadva podatka v sodniku takoj sprožita sum in tale vprašanja: "Kateri sodnik je sodil nepokornemu članu skrivne organizacije? /.../ Je bilo pravosodje v službi te organizacije ali je bil samo sodnik član te organizacije? Ali je še sedaj kdo izmed njih njihov član? In slednjič ... ali ta organizacija še obstaja?" Od naključno najdenega orumenelega spisa smo torej po nekaj stavkih že pri vprašanju skrivnostne organizacije, naš sodnik, ki se seveda prelevi v detektiva, bojujočega se v ednini proti "nevidnim" vsem, pa se začne obnašati kot največji naivnež: naivnež namreč v smislu, da je star krepko čez petdeset in da je moral biti v preteklosti najbrž vratar na sodišču, da je zamudil "temeljna znanja" o obstoju Udbe in "metodah" njenega delovanja – tako proti notranjemu kot zunanemu sovražniku. Golob se namreč obnaša, kot da je na sledi svetovni zaroti, kot da s tem, ko se mu počasi odpira zgodba o štirih, v Udbo nasilno interniranih vohunih (Ivanu Mareku, Lojzetu Mačku, Anji Malovšek in Stanetu Premcu), ki se odločijo, da bodo znotraj Udbe ustanovili (maščevalno) frakcijo, odkriva Ameriko. Skratka, kot da bi se rodil šele včeraj, ne pa pred več kot pol stoletja. In bil poleg tega v bivšem režimu celo sodnik.

Kolikor je potem sama štorija štirih udbovcev in celo njihovih osebnih zaslug za osamosvojitve Slovenije ("Čeprav je spoštovala Lojzeta, Ivana in Staneta, je vendarle čutila kurjo polt na tilniku zgolj ob misli, da njihova dejanja lahko resnično pomenijo začetek razpoke v temeljih nove Jugoslavije") s stališča suspenza še nekako zgrajena – Karlovšek vzporedno pelje pet, časovno preskakujočih in na koncu združenih zgodb (Golobovo raziskovanje ter štiri zgodbe udbovcev od obdobja, ko so z izsiljevanjem potegnjeni v Udbo, do danes) – pa je v romanu precej za lase privlečenih mest. Najočitnejše je nedvomno tisto, ko Golob vdre v arhiv Banke Slovenije in pri tem spominja na celo vrsto pretiravanj iz kakšnih ameriških "visokoproračunskih" krimispektaklov.

Poleg neprepričljivega vzgonskega mesta je temeljna pomanjkljivost *Polnočne lože* potemtakem v premajhnem obvladanju verizma, posameznih strok in mehanizmov delovanja institucij. Dogodki v romanu, ki bi zahtevali podrobnejšo pojasnitev in izpeljavo, potekajo prehitro in nekako

"samoumevno" (od smrti sodnika Pintariča do, na primer, reševanja šifer imen vrinjenih agentov in sedanjih vrhov Organizacije), poleg tega pa so tudi vzroki za nekatera sklepanja sodnika Goloba zvečine ostali pisateljeva skrivnost.

Poglavitni očitek *Polnočni loži* bi bil zato predvsem ta, da kolikor je "zgodovinsko-udbovski" del zgodbe, še posebno za nepoznavalce, lahko presenetljiv in dramatičen ter nekako v mejah verjetnega (pri tem je omenjena vloga štiriperesne frakcije pri osamosvojitvi precej šibko utemeljena), pa je "detektiv" Golob ne le kdaj pa kdaj smešna karikatura, temveč tudi vsekakor preveč naiven tako za svoj položaj kot starost. Tako imamo na eni strani opravlja z močno, veliko in nevidno Organizacijo, na drugi pa s sodnikom, ki je tej organizaciji (zvečine) kos zgolj in samo zaradi nekakšnih srečnih naključij. Nobenega utemeljenega razloga namreč ni, zakaj ni Organizacija Goloba pospravila že na prvih straneh, saj jim pri drugih subjektih to ne dela nobenih težav. In ravno zato *Polnočni loži* zdrsne na dveh ravneh: najprej na ravni samega žanra (minimalne prepričljivosti "dobrega", ki se bojuje proti "zlu") in potem na ravni konkretne zgodbe o nastajanju udbomafije, o njenih fenomenih ter zažrtosti v pore slovenskega političnega in gospodarskega vsakdanjika. Karlovšek je očitno podlegel "veliki temi", ki za zdaj še nima ustrezne literarne različice, in se potem zapletel v klobčič, kjer ni več jasno, ali beremo politično kriminalko ali pa nekakšen napol dokumentaren (k temu veliko pripomore tudi v primerjavi s *Klanom* revnejši jezik) in transparentno angažiran zapis o zgodovini in sedanjem obstoju udbomafije.

V tem (angažiranem) smislu gre zato tudi pesimistični konec romana (Organizacija/udbomafija zaseda položaje v vrhovih slovenske politike) razumeti s stališča, da je *Polnočna loža* pravzaprav šele uvod. In če ne pri Karlovšku, bomo nadaljevanj brez dvoma deležni v prihodnjem, predvolilnem letu.